

podataka iz historijata zagonetaka u svjetskoj i poljskoj književnosti. Što se tiče poljske književnosti, ovu temu detaljnije razrađuje autor edicije u malo opširnijem uvodu. Knjiga predstavlja antologiju koja je nastala kao rezultat selekcije preko 15 tisuća tekstova, od kojih je u antologiju ušlo samo 1500. Glavni su principi selekcije bili: raznolikost oblika i informacijska vrijednost tekstova (način života i mišljenja). U knjizi nema zagonetaka tipično književnog porijekla, osim takvih koje su zabilježene u staropoljskoj književnosti i kasnije su vjerojatno postale izvor popularnih narodnih zagonetaka. U ediciju je ušao također određeni broj tekstova političkog karaktera nenarodnog porijekla zbog njihove velike popularnosti u svim slojevima nacije još od vremena stogodišnjeg ropstva poljskog naroda do I. svjetskog rata. U rezultatu selekcije otpale su i takozvane »dječje zagonetke« bez veće vrijednosti, kao i one koje nisu mogle izdržati ne suviše stroge norme pristojnosti.

Što se tiče principa sređivanja tekstova, autor je slijedio poznatu američku sistematiku Archera Taylora (*Bibliography of Riddles*, Helsinki 1939). Nalazimo, dakle, tekstove zagonetaka svrstane tematski u ova poglavlja: K neodređenome; Kozmos, zemlja; Svijet životinja; Čovjek; Određena lica; Biljke; Tvorevine uma i ljudskih ruku; Mnoštvo ljudi, stvari, događaja; Broj, oblik, boja i druge kvalitativne osobine; Djelatnosti; Pitanja-zamke. Autor s pravom dopunjuje knjigu još jednim poglavljem: Anegdote, priče, pripovijetke — gdje daje izbor narodnih proznih tekstova, u kojima važnu strukturnu ulogu igraju zagonetke.

U prilogama knjizi nalazimo: mali rječnik dijalektizama, informacije odakle su uzeti tekstovi, pa ponekad i naknadne podatke o varijantama, opširnu bibliografiju poljske i strane literature o zagoneci (i poljskih edicija tekstova) i, na kraju, indeks odgovora. Nova poljska folkloristička antologija predstavlja važan uvid u poljski materijal i pruža mogućnosti komparativnih studija.

Krzysztof WROCLAWSKI

GAŠPAR BUJAS, KAČIĆEVI IMITATORI U MAKARSKOM PRIMORJU DO POLOVINE 19. STOLJEĆA, Grada za povijest književnosti Hrvatske, knjiga 30, JAZU, Zagreb 1971, 291 str.

Prvi best-seller hrvatske književnosti, *Razgovor ugodni naroda slovinsko-ga*, stekao je popularnost koja će, mjerena estetskim kriterijima kojima je književna povijest raspolagala, zadugo ostati »neobjašnjiva«. U kapitalnom djelu *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, mogao je Mihovil Kambol samo konstatirati da je Kačić pjevao »većinom mehanično i bez mnogo pjesničkog poleta« kao i to da je svojom kroničarskom namjerom zapisivanja najznačajnijih događaja sam sebe »isključio iz carstva poezije« (*Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Zagreb 1945, str. 351). Kontrast je očigledan: na jednoj strani književna popularnost, mnogobrojna izdanja i Kačićevim uspjehom ohrabreno mnoštvo sljedbenika koji žele isto tako opjevati slavne događaje, ali također i šaljive dogodovštine kao i vjerske i stranačke sukobe, a na drugoj strani isključenost iz carstva poezije. Istančanim estetskim kriterijem i sluhom za književnopovijesni tok Mihovil Kambol odredio je povoljnost »trenutka« u kojem je započela, može se bez pretjerivanja reći, eksplozija Kačićeve književne popularnosti:

»Vrijeme je malih književnih republika s aristokratsko-estetskim idealima renesanse bilo definitivno na izmaku.« (Mihovil Kambol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Zagreb 1945, str. 342).

Pojavilo se, dakle, književno štivo koje je brzo našlo književni put u naše slabo opismenjene krajeve služeći se na svom »osvajačkom« pohodu pisanim i usmenim mogućnostima prenošenja. Književna popularnost *Razgovora ugodnoga* traje sve do naših dana, pa se u toku terenskog rada mogu čuti Kačićeve »pisme« podjednako od pisмениh kao i nepisмениh kazivača. Među našim iseljenicima u Americi popularnost Kačićeva »libra« dobiva još jednu dimenziju: naime, to nije samo omiljeno književno štivo o junacima iz rodnog kraja, nego je to i mitsko-književni »grumen zemlje«, grumen

kakav su naši ljudi znali ponijeti zašiven u maloj kesici. Tako se Kačićeva knjiga čuva na počasnom mjestu s ponekom još knjižicom također pučkih rimovanih deseteračkih pjesama; da spomenem samo primjer jednog našeg iseljenika koji uz Kačića čuva **Amerikanske i domoljubne pjesme** Milana Gnjatovića (Split 1912).

Pojava Kačićeve knjige obilježava tako na specifičan način prodor masovnog štiva i štiva za mase i uživatelje popularnost neovisno o vladajućim književnim kriterijima sve do danas.

Uspjeh Kačićeve pjesmarice potakao je mnoštvo pjesnika da se oglase istim pučkim književnim načinom pjevajući o svemu i svačemu, točnije rečeno o svemu što su smatrali važnim i značajnim u životu svoje sredine. Postavlja se stoga pitanje može li se, i u kojem smislu, govoriti o književnim oponašateljima, jer značenje »epigonstva« u sferi pučke književnosti ne može imati onaj smisao i književno značenje koje sobom nosi negativan predznak. Sporno je stoga kada Gašpar Bujas proglašava nekog pučkog pjesnika »epigonom«, drugoga međutim kvalificira da nije »obični epigon« (str. 83), a najzanimljiviji je svakako onaj slučaj kada poglavlje o pučkom pjesniku Luke Vladimiroviću dobiva naslov **Promašena poezija Luke Vladimirovića!**

Koliko takvo vrednovanje odudara od pristupa kakav je Gašpar Bujas zastupao u svojoj knjizi, najbolje pokazuje činjenica da o pučkim pjesmama ostalih pjesnika piše pod slijedećim naslovima: **Izgubljena poezija Josipa Radmana; Sačuvana poezija Ivana Akčić-Jurišića; Neobjašnjena poezija Paškala Jukića; Antimletačka poezija Andrije Dorotića; Društveno-politička poezija S. Borića i S. Ivičevića.**

Samo jedan pučki pjesnik, prema tome, ispada iz spomenutih neknjiževnih kvalifikacija (zaboravljen, izgubljen, sačuvan...) i kažnjava se vrijednosnim izgonom iz »poezije«. Sve pučke pjesme o kojima Gašpar Bujas govori i čije okolnosti postanka i širenja istražuje mukotrpnim arhivsko-istraživačkim radom koji donosi u rezultatu vrijedne orijentacijske podatke za buduću književnopovijesnu sliku pučkog književnog života i produktivnosti, sve te pjesme ispravljane su istim pučkknjiževnim postupkom. Pitanje koliko je to pjevanje spretno rimova-

no, deseteračkim pučkim stihom dotjerano, ostaje kao problem otvoreno; možemo li, naime, doći do odgovora koji bi pružio osnovu da u sferi pučkog književnog fenomena stvorimo kriterije za kvalifikaciju kakvu susrećemo u Bujasa: od »običnog epigona« do »jednog od najlošijih Kačićevih imitatora« (str. 95) u slučaju »promašenog« stihovanja Luke Vladimirovića.

Dobro je poznato da su mnoge Kačićeve pjesme, kako je to Kombol napisao, proza ispisana u obliku stihova, što samo potencira sumnju u »epigonstvo«, u pojam kojim bi se u sferi pučke književnosti raspolagalo mogućnošću vrijednosnog stupnjevanja, kako to stupnjevanje pokušava provesti Gašpar Bujas, a da nigdje nije ni naznačio što bi, osim spretnog rimovanja, pridonosilo povećanju kvalitete pučkih pjesama. Poglavlje **Sačuvana poezija fra Frane Radmana** autor Gašpar Bujas završava: »On je Kačićev imitator u dobrom značenju te riječi, a ne obični epigon.« (str. 83)

Gdje su granice tog »dobrog značenja«, odnosno da su to posve fiktivne granice, pokazat će upravo na primjeru jedne pučke pjesme koju Bujas pripisuje Franji Radmanu. Za »dobro« značenje »imitatorstva«, uostalom, gotovo je nevažno ime autora pjesme o kojoj će biti riječi.

Činjenica je, kako piše Gašpar Bujas, da je pjesmu napisao svećenik. Međutim, nije točno da u toj pjesmi pod naslovom **Kako Ivan Rošo na svitu viru obraća Grke brez pripovidanja i počimlje**, kako tvrdi Gašpar Bujas, »nema ništa što bi sličilo na antipravoroslavnu propagandu, a Radmanu nije bila nepoznata Rošina nemilosrdnost prema pravoslavcima. Pjesmu je svakako spjevao svećenik: spominju se crkvene hereze...« (str. 82).

Karakteristično je za pučke pjesme, kao i za pučke pjesnike, da su uvijek isključivo na »jednoj strani« i ne samo da tu svoju pripadnost ne ublažuju nego su u toj pripadnosti redovito strastveno jednostrani; ne vide, niti žele vidjeti išta drugo osim one »vrijednosti« koju zastupaju i koju smatraju i proglašavaju jedino važećom. Pučki pjesnici, na primjer, mrze Turke ne samo kao osvajače i tlačitelje, nego i kao »bezvjerce«, zaboravljajući, ili ne osvrćući se na činjenicu, da i osvajači imaju svoju vjeru baš kao i

potlačeni. Kada su u pitanju Turci, moglo bi se reći da mržnja prema povijesnom neprijatelju lako zasljepljuje pučke pjesnike, ali do iste zasljepljenosti dolazi kada su u pitanju stranački i vjerski sukobi unutar užeg područja. Tvrđnja Gašpara Bujasa da u pjesmi nema »antipravoroslavne propagande« — nije točna jer u pučkim pjesmama ima propagande i antipropagande svake vrste, pa i one vjerske. O čemu je riječ?

Pučka pjesma pjeva o Ivanu Roši koji progoni »rkežice« (rkač = pravoslavni) gore nego Turke, ali on to ne čini »budalasto«, nego ima svoj »test« kojemu nije moguće uteći: ako uhvaćeni ne zna »virovanje« (katoličko, dakako), pa je na ispitu, i Rošo:

S ramena mu glavu smlati.

(...)

Blagoslovi pet njiovi kuća,
Vražje mriže njiovi neputa.
Naslidnike Lutera, Focija
Marka Efeza još i Akacija.

(str. 218)

Ne postavljam pitanje da li je propaganda u pjesmi »antipravoroslavna«, jer je svejedno kakva je i koja vjerska nesnošljivost u pitanju; da je riječ o vjerskoj nesnošljivosti, netrpeljivosti, to je očito. Rošo je, kaže pučka pjesma, gori od vuka kada tjera lisicu, jer on, Rošo, »oće da je jedna vira«. Posljednja dva stiha ističu tu vjersku nesnošljivost. Autor ove pučke pjesme, kako kaže Gašpar Bujas, po zanimanju je svećenik i ne čudi se krvavom »obraćanju« i »smlaćenim« glavama:

Ne čudim se jer je božje zvanje
Da Lutera na svitu je manje.

Žrtve ne izazivaju čuđenje u pučkog pjesnika koji je svećenik, jer Lutera na treba biti što manje! Eto, u tome leži propaganda pučke pjesme, i sporedno je da li je u pitanju »antipravoroslavna« propaganda čak i ako se »rkežice« (rkači) direktno imenuju.

Budući da se autor knjige o Kačićevim imitatorima u Makarskom primorju u prvoj polovici 19. stoljeća nastoji ograničiti samo na arhivskoistraživački rad i ne upušta se u razmatranje književne prirode predmeta svoga istraži-

vanja, nego se prije svega, reklo bi se, iscrpljuje u požrtvovnim marljivim istraživanjima lokalne pučke književne produkcije, može se do neke mjere objasniti i ona »smirenost« tvrdnje da u spomenutoj pjesmi nema antipravoroslavne propagande. Kao ironija, međutim, zvuči nastavak razmišljanja G. Bujasa: »Fra Frano je iz dužnog poštovanja i zbog dobrih odnosa s pravoslavnima u Imotskome (Glavina) **sustegao krila svoje fantazije**« (pod. D. Z.) (str. 82). Što bi se dogodilo da je pučki pjesnik nesmetano mogao raširiti svoja pučka književna »krila« kada i ovako obziran i sustezljiv, kako se »prikazao« Gašparu Bujasu, pjeva da Rošo nosi »rkežicama« spasenje:

Blago njimam jer se na svit rodi
Kojino ih na spasenje vodi. (!)

Spasenje, dakle, dolazi mačem, ne ognjenim, nego krvavim. Začuduje činjenica da se fra Gašpar Bujas (1960—1970. godine) ne čudi svećeniku koji se opet sa svoje strane kao tipičan pučki pjesnik nije čudio vjerskoj netrpeljivosti. Ono što je moguće objasniti u slučaju pučkog pjesnika, nije moguće ni izvesti kada je u pitanju G. Bujas, koji nije pučki pjesnik, nego istraživač pjesama čijom se književnom stranom nije imao namjeru posebno baviti.

Komentar Gašpara Bujasa, u ovom slučaju, pokazuje da arhivskoistraživački rad ne donosi »automatski« i poznavanje karakteristične pučke književne jednostranosti, koja uvijek strastveno »navija« samo za svoj vjerski, stranački ili nogometni klub.

Književnoznanstveni rad nezamisliv je bez arhivskoistraživačkog rada, ali kada je arhivskoistraživački rad, kao u slučaju ove knjige, u prvom redu mobiviran 200. godišnjicom Kačićeve smrti (1760—1960), tada se neke simplitifikacije javljaju gotovo kao »prirodna« posljedica skućenog istraživačkog obzora. Ponekad otkriće nekog nepoznatog arhivskog podatka dovodi do »pobjedonosnog« zastranjivanja. Tako se Gašpar Bujas upustio u objašnjavanje Kačićeve popularnosti u Slavoniji. Pitanje zašto je Kačić bio popularan u Slavonaca ne razlikuje se u suštini od pitanja zašto je Kačić bio omiljen i rado čitan i usmeno prenošen u bilo kojem drugom kraju zemlje. Gašpar

Bujas donosi svoje, mogli bismo reći »staloško« objašnjenje kako je došlo do širenja Kačićeve popularnosti u Slavoniji. Bujas se čudi činjenici zašto Tomo Matić nije postavio pitanje »odakle toliki interes Slavonaca za pjesnika iz mletačke Dalmacije« (str. 11). Gašpar Bujas nalazi »jedan od glavnih razloga« tome, i sada slijedi »pobjedonosno« zastranjivanje na temelju arhivskog nalaza: Kačić je neko vrijeme boravio u Osijeku i tu završio bogoslovske studije, što potvrđuje do sada nepoznati dokument od 18. III. 1725. godine. Zahvaljujući tom otkriću, G. Bujas zaključuje: »A to su znali ondašnji slavonski fratri i svjetovni svećenici pa su i zbog toga još više nasljedovali Kačića i njegovu pjesmaricu.« (str. 11)

Na citirano objašnjenje u svoj njegovoj pojednostavljenosti ipak je potrebno upozoriti iako, dakako, ne treba zapostaviti vrijedne arhivskoistraživačke rezultate G. Bujasa, koji je podlegao »objašnjavanju« Kačićeve popularnosti upravo iz slabosti prema isključivo arhivskoistraživačkom radu. Tako je G. Bujas prenapregnuo »domet« činjenice (dokumenta) da je Kačić neko vrijeme boravio u Osijeku na studiju. Osobna poznanstva s Kačićem mogla su pomoći, tj. stimulirati kasnije propagatore da šire njegov **Razgovor ugodni**, iako bi to oni učinili i bez osobnog poznanstva jer su uvijek nudili pjesmu u kojoj narod neće naći nikakvih lascivnosti nego »golu« vrlinu, tj. opjevano junaštvo. U bilješci pod brojem 19. Bujas navodi da osim ovih osobnih poznanstava ne želi zanemariti ni stalešku povezanost samostana slavonskih i dalmatinskih, međutim, sve to, kao ni seobe Dalmatinaca u Slavoniju, ne objašnjava nezaustavljiv pučki književni pohod i uspjeh Kačićeve pjesmarice. Radi se o tome da nikakvi prijensnici ni promicatelji knjige ne mogu osigurati ni pridonijeti uspjehu knjige i njezine popularnosti u najširim slojevima konzumenata, koji i usmenim putem prenose Kačićeve pjesme. Dok su samostanske kolege Kačićeve mogle nuditi Kačićevu knjigu na čitanje, ta je ponuda pošve zanemarljiv element kada je u pitanju usmeno prenošenje zapamćenih pjesama. Porinuće, dakle, broda u more popularnosti ne ovisi o tome da li ćemo o trup razbiti bocu šam-

panjca ili prosuti »posvećenu« vodu u vodu.

Kačić je imao sljedbenika, pučkih pjesnika među svećenicima i fratrima u 18. i 19. stoljeću zato što su tada upravo oni sačinjavali glavnu opismenjenog sloja ljudi, a s porastom pismenosti i općeg osnovnog obrazovanja Kačić je dobio sljedbenike među laicima i ljudima različitih zanimanja i sklonosti, da ne govorimo o tome da su i visoko obrazovani intelektualci posezali za pučkim rimovanim desetercem kako bi popularizirali svoj stav u nekim stranačkim borbama, na primjer. Isto je tako pučkih pjesnika bilo među vojnicima u I. svjetskom ratu, kao i među borcima za oslobođenje od nacizma u toku II. svjetskog rata, a ima ih sve do današnjih dana, kada se rimovanim pučkim desetercem pjeva o potresu, poplavi ili automobilskoj ili avionskoj nesreći. Mnogi pučki pjesnici kao svoje književne uzore navode usmene narodne pjesme i Kačićevu pjesmaricu.

Prema tome, »toliki interes Slavonaca za pjesnika iz mletačke Dalmacije« ima posrednike u franjevcima i svjetovnim svećenicima, samo ne treba zaboraviti da posredovatelji nisu mogli otvoriti deseterački književni »apetit« ni svojih suvremenika, a kamoli budućih konzumenata Kačićevih pjesama. Franjevci i svjetovni svećenici kao kulturni posrednici u masi nepismenog stanovništva mogli su mirne savjesti nuditi Kačićevu knjigu, ne zbog toga što su ga osobno poznavali kao oni u Osijeku, nego prije svega zato što je Kačić veličao junaštvo, vrlinu i nudio popularnu pučku književnu viziju povijesti, što je bilo važno za propagatore, jer osim junačkog »srca« nijedan drugi junački »organ« nije spominjan ni doveden u pitanje. To treba imati na umu kad je poznato koliko je Kačićevim staleškim propagatorima bilo do toga da potisnu lascivnost i prirodnu sklonost pjevanja ne samo o »srcu« nego i o drugim u istoj mjeri funkcionalnim organima.

Junačka povijest, ali i apstrahirano junaštvo bez socijalnih kontrasta, dobro je došlo kao ponuda protiv »loše hrane« kojom je usmena pjesma hranila priprosti ali i prirodni interes čovjeka za sve ljudsko, pa i za tabu kakav je na primjer incest.

Treba imati na umu da razlozi koji vode posrednike da posreduju i konzumente da konzumiraju književno štivo niti jesu niti moraju biti identični. Svatko je u propagiranju Kačića imao svoje interese — i oni koji su nudili kao i oni koji su prihvaćali ponudeno. Fenomen književnog uspjeha ne objašnjava se lako, a najmanje je to moguće učiniti samo kulturnim posredovanjem službenika crkve.

Da fenomen književnog odaziva i uspjeha ne ovisi o početnom impulsu, o namjeri ili o zadatku koji je autor imao pred očima, najočitije pokazuje slučaj s romanima Marije Jurić Zagorke. U razgovoru sa spisateljicom Strossmayer je naglasio da je njezin zadatak u prvom redu da pridobije čitateljstvo za hrvatsku knjigu, jer su tada čitali većinom njemačke romane. Zagorkini romani izvršili su svoj zadatak, privukli su i omasovili hrvatsku čitalačku publiku, međutim, i danas, kad se javljaju nova izdanja njezinih djela — popularnost ne jenjava iako je prvotni impuls izostao: ne prijeti više opasnost od njemačke knjige i germanizacije, a čitaoci i dalje traže svoju književnu hranu. Zadatak je izvršen, opasnost je prošla — a popularnost traje.

Treba postaviti pitanje da li se terminom epigonstva i imitatorstva može ista objasniti u sferi pučke književnosti. Kačić je »imitirao« narodnu usmenu pjesmu, prije njega to je isto činio i Filip Grabovac, značajne povijesne događaje opjevao je i Pavao Ritter Vitezović, a potreba da se pišu spjevovi o značajnim događajima postojala je i bila na različite načine realizirana i ranije u hrvatskoj književnosti (dakako, oblik rimovanog deseterca nije i jedino mogući oblik za književnu prezentaciju opjevanih zbivanja). Kada bismo u sferi pučke književnosti mogli govoriti o imitatorima, tada bi, po nekom prešutnom dogovoru, Kačić trebao važiti (ako zanemarimo Filipa Grabovca) kao »originalni« imitator usmene narodne pjesme koji je svoj posao toliko popularizirao, osvojio takav uspjeh da su se svi pučki pjesnici kasnijeg, neizbježno, pozivali na Kačića kao na »prauzor«.

U sferi pučke književnosti pitanje »epigonstva« ima, po mome mišljenju,

isto toliko opravdanja koliko i pokušaj traženja »prve«, osnovne, »izvorne« pjesme između mnogobrojnih varijanta na isti motiv. Svaka je varijanta, naime, samostalna pjesma u odnosu na drugu varijantu istog motiva.

Iako nije imao namjeru ulaziti u razmatranja o književnoj prirodi pučkih pjesama koje je istraživao, Gašpar Bujas je na jednom mjestu ispravno uočio da se termin »plagijat«, koji ima precizno značenje u sferi umjetničke književnosti, ne može, kada je u pitanju pučka pjesma, upotrijebiti u svom uobičajenom značenju. Pitanje »plagijata« u pučkoj književnoj sferi gubi negativni predznak i pokazuje samo određenu vrstu lektire pučkog pisca. Kao što pučki pjesnik upotrebljava formule tradicionalne usmene pjesme, na isti su način u njegovu tekstu upotrijebljeni ili samo »odjekuju« pročitani stihovi, na primjer, Ivana Gundulića. Citirajući Radmanove stihove u kojima se osjeća odjek Gundulićeve pjevanja, Gašpar Bujas primjećuje: »Ovo što bi se danas zvalo plagijat potvrđuje fra Franinu načitanost.« (str. 69)

Primjedba G. Bujasa točna je utoliko jer se odnosi na pučkog pjesnika. Međutim, nije točan nastavak objašnjenja jer se o plagijatu ne može govoriti samo s obzirom na vrijeme kada je Radman pisao (prva polovica 19. st.). I danas se može pojaviti pučki pjesnik u čijim ćemo rimovanim deseteračkim stihovima osjetiti jasne tragove čitanja Mažuranićeva spjeva, ali isto kao i u slučaju Frane Radmana ili bilo kojeg drugog ranijeg pučkog pjesnika, nećemo tu pojavu tretirati kao »plagijat«. Pučka književna sfera postavlja, dakle, problem vlastite terminologije, jer pojam »plagijata« proizlazi iz književne sfere u kojoj vladaju drugi kriteriji i drugačiji pristup svijetu.

Osim arhivskoistraživačkih rezultata, vrijednost knjige Gašpara Bujasa nalazimo osobito u drugom dijelu, gdje su objavljeni tekstovi pučkih pjesama onih pučkih pjesnika o čijem je pučkom književnom stvaranju Gašpar Bujas donio iscrpne arhivske podatke.